

Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting

Wat betekenen betaalrisico's in de praktijk?

Marcel Warnaar, Sanne Lamers

Wat betekenen betaalrisico's in de praktijk?

Auteurs

Marcel Warnaar

Sanne Lamers

Nibud, juni 2022

In opdracht van Aedes en Woonbond

Inhoud

Inhoud

1.	Inleiding	3
1.1	Aanleiding.....	3
1.2	Leeswijzer.....	3
2.	Hoe worden betaalrisico's bepaald?	4
2.1	Geschiedenis	4
2.2	Nibud-referentiebedragen	4
2.2.1	De vier situaties	7
2.2.2	Sociale participatie.....	8
2.3	Omvang van armoede in Nederland	9
3.	Goed omgaan met geld	10
4.	Alle inkomensondersteuning aanvragen waarop je recht hebt	15
4.1	Redenen niet-gebruik	15
4.2	Flexibel inkomen.....	15
4.3	Gemeentelijke ondersteuning	16
5.	Weinig persoonlijk onvermijdbare uitgaven	19
5.1	Wat zijn persoonlijk onvermijdbare uitgaven?.....	19
5.2	Schulden	19
5.3	Arbeidsgerelateerde kosten	20
5.4	Zorgkosten	21
5.5	Overige verplichtingen.....	21
5.6	Inkomensterugval.....	22
5.7	Ontbreken van een buffer	23
6.	Gedragsaspecten	25
6.1	Wat beïnvloedt de betaalbaarheid?.....	25
6.2	Onbetaalbaarheid en dan?	26
6.3	Financiële stress	27
6.4	Overlevingstechnieken.....	27
6.4.1	Ontsparen en lenen.....	27
6.4.2	Rekeningen niet meer betalen	28
6.4.3	Te veel bezuinigen	28
6.4.4	Afhankelijk worden van anderen	28
6.4.5	Ophouden een zelfstandig huishouden te zijn	28
6.4.6	Illegale inkomensverwerving	29
7.	Alternatieven.....	30
7.1	Hoe werkt het bij hypotheekverstrekking?	30
7.1.1	Inkomsten	30
7.1.2	Verplichtingen	31
7.2	Maatwerk mogelijk.....	31
7.3	Regels verhuurders in de vrije sector.....	31
	Bijlage 1 Toelichting uitgavencijfers.....	34

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Aedes en De Woonbond zijn met elkaar in gesprek over een nieuw Sociaal Huurakkoord. Ten behoeve van die onderhandelingen willen Aedes en De Woonbond graag inzicht in de betaalrisico's bij huurders en de mogelijke effecten van bepaalde maatregelen hierop.

Onderzoeksbureau ABF onderzoekt hiervoor de aantallen huurders die betaalrisico's lopen. De meting van deze betaalrisico's is binair: iemand loopt wel of niet een betalingsrisico. Eén euro meer of minder inkomen (of huur) kan er voor zorgen, dat een huishouden in een andere groep wordt ingedeeld.

De werkelijkheid is echter veel diverser. Hoewel de Nibud-referentiebedragen, waarmee betaalrisico's worden bepaald, rekening houden met een aantal kenmerken van huishoudens, zijn deze bedragen niet precies.

In dit rapport geven we kleur aan wat het voor een huishouden betekent om rond deze grens te leven. Voor welke uitdagingen staan mensen financieel, welke afwegingen maken zij en welke (financiële) problemen komen zij daarbij tegen? We geven inzicht in deze vragen op een aantal onderdelen, die samenhangen met de drie voorbehouden die we geven bij het hanteren van de methode:

1. huishoudens moeten alles aanvragen waar ze recht op hebben;
2. mensen moeten heel goed met geld omgaan;
3. mensen moeten niet te maken hebben met persoonlijk onvermijdbare uitgaven.

Het rapport bevat zowel een theoretische onderbouwing van betaalrisico's en op welke manier huishoudens hiermee omgaan, als een toelichting vanuit de praktijk. Hiervoor zijn een aantal verdiepende gesprekken gevoerd met huishoudens die te maken hebben met hoge woonlasten en een laag inkomen. Gevraagd is naar hun financiële situatie en de keuzes die ze daarbij maken. Uit deze gesprekken zijn quotes opgenomen ter onderbouwing van de theorie.

1.2 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we kort de methode hoe bepaald wordt of iemand een betaalrisico loopt. In de hoofdstukken 3 tot en met 5 gaan we de drie hier boven genoemde voorwaarden langs. In hoeverre voldoen mensen aan die voorwaarden en wat betekent het als er niet aan voldaan wordt.

Hoofdstuk 6 gaat dieper in op wat mensen doen als mensen een betaalrisico lopen. Welke (overlevings-)strategieën hanteren ze dan?

Hoofdstuk 7 geeft een aantal manieren hoe andere organisaties rekening houden met het feit dat mensen niet altijd aan de bovengenoemde voorwaarden voldoen.

2. Hoe worden betaalrisico's bepaald?

2.1 Geschiedenis

Woonlasten vormen een belangrijk onderdeel van het budget van huishoudens. Niet alleen gaat er soms een groot deel van het inkomen heen, het is ook nog eens een *vaste last*. Dat wil zeggen dat er een contract aan ten grondslag ligt en dat bezuinigen daarop in principe niet mogelijk is. Een (te) hoge woonlast kan dus een belangrijke oorzaak zijn van financiële problemen. Maar wanneer is een woonlast nu (te) hoog?

Een mogelijkheid om hoge woonlasten te definiëren is via de verdeling van de hoogte van de woonlasten. Dus om bijvoorbeeld te zeggen dat de mensen met de 10 procent hoogste huren hoge woonlasten hebben. Nadeel daarvan is, dat op deze manier er altijd huishoudens zullen bestaan met hoge woonlasten. Beleidswijzigingen kunnen zo ook niet geëvalueerd worden.

Een andere mogelijkheid om hoge woonlasten te definiëren is om de woonlasten uit te drukken als budgetaandeel in relatie tot het inkomen ("woonquote"), bijvoorbeeld door te stellen dat iemand hoge woonlasten heeft als hij 30 of 40 procent van zijn inkomen aan woonlasten uitgeeft. Nadeel van een vast percentage, is dat er geen directe relatie is met de overige noodzakelijke uitgaven. Een vaste, gemiddelde woonquote is (te) krap voor huishoudens met een laag inkomen en (te) ruim voor huishoudens met een hoog inkomen.

Een derde manier om hoge woonlasten vast te stellen is dat te bepalen in relatie tot zowel het inkomen als de overige uitgaven van een huishouden. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) gebruikt 2015 ook deze laatste methode, omdat die preciezer de financiële situatie van huishoudens in kaart brengt. Hiervoor gebruiken ze de term *betaalrisico's*.

De betaalrisico's worden gemeten aan de hand van referentiebedragen van het Nibud voor uitgaven van huishoudens.

2.2 Nibud-referentiebedragen

Huishoudens besteden hun besteedbaar inkomen aan een groot aantal uitgavenposten. Voor dit onderzoek splitsen we die uitgavenposten in twee onderdelen: de woonlasten en de overige uitgaven.

De methode om de betaalbaarheid te beoordelen gaat uit van het afzetten van het besteedbaar inkomen tegen de woonlasten en de ruimte in het budget voor overige uitgaven.

Die ruimte in het budget voor overige uitgaven kan op verschillende bestedingsniveaus worden ingevuld. Het Nibud kent drie soorten niveaus wat betreft bestedingen aan de overige uitgaven: de basisbedragen, de voorbeeldbedragen en de normbedragen. Deze lichten we hieronder toe.

Basisbedragen

Het laagste niveau van bestedingen zijn de basisbedragen. De basisbedragen zijn de bedragen die een huishouden minimaal beschikbaar moet hebben voor de overige uitgaven, dat wil zeggen de niet-woonuitgaven. De basisbedragen zijn de kosten van een basispakket. Het basispakket omvat een pakket aan goederen en diensten die voor elk

huishouden vrijwel onvermijdbaar zijn, zoals een door het Voedingscentrum gespecificeerd dieet voor gezonde voeding, het hebben van een adequate zorgverzekering, etc. Het Nibud heeft dit basispakket samengesteld en bekijkt jaarlijks of het pakket nog alle goederen en diensten bevat die voor een huishouden moeilijk vermijdbaar zijn. Zo nodig past het Nibud de samenstelling van het basispakket aan. Een beschrijving van de basisbedragen staat in bijlage 1. De basisbedragen zijn afhankelijk van de huishoudsamenstelling, maar onafhankelijk van het inkomen.

Voorbeeldbedragen

De voorbeeldbedragen zijn de bestedingen die een vergelijkbaar huishouden met een vergelijkbaar inkomen gemiddeld doet aan de verschillende uitgavenposten. Een deel van de voorbeeldbedragen wordt afgeleid uit het Budgetonderzoek van het CBS. Deze bedragen zijn dus afhankelijk van zowel de huishoudsamenstelling als het inkomen. Bij hogere inkomens is er meer vrijheid om uitgaven te kiezen, en huishoudens vullen dat op hun eigen manier in. We werken daarom bij de voorbeeldbedragen ook niet met pakketten aan goederen en diensten, maar alleen met bedragen per uitgavenpost. Bij dit onderzoek is dit het hoogste bestedingsniveau. Feitelijk zijn er ook huishoudens die meer uitgeven dan de voorbeeldbedragen: voorbeeldbedragen geven immers het gemiddelde weer, en individuele huishoudens kunnen meer of minder uitgeven.

Normbedragen

De normbedragen liggen precies tussen de basisbedragen en de voorbeeldbedragen in. Deze normbedragen vormen de grondslag voor de regelingen met betrekking tot de maximale hypotheek. Huishoudens met een maximale hypotheek moeten voor hun overige uitgaven bezuinigen ten opzichte van de voorbeeldbedragen, maar houden meer over dan alleen de basisbedragen. Met andere woorden: als mensen extra inkomen krijgen, is de helft beschikbaar voor hogere woonlasten, en de andere helft voor overige uitgaven. In principe zijn andere verdelingen ook mogelijk, maar dat heeft uiteraard consequenties voor zowel de hoogte van de woonlasten als de mogelijkheid aan overige uitgaven geld te spenderen. Bij inkomensterugval kan uiteraard wel van die verdeling worden afgeweken en zijn mensen soms gedwongen te bezuinigen tot de basisbedragen om de woning te kunnen behouden.

Door de woonlasten van het besteedbaar inkomen af te halen, kunnen we kijken welk niveau van bestedingen aan overige uitgaven haalbaar is voor het huishouden.

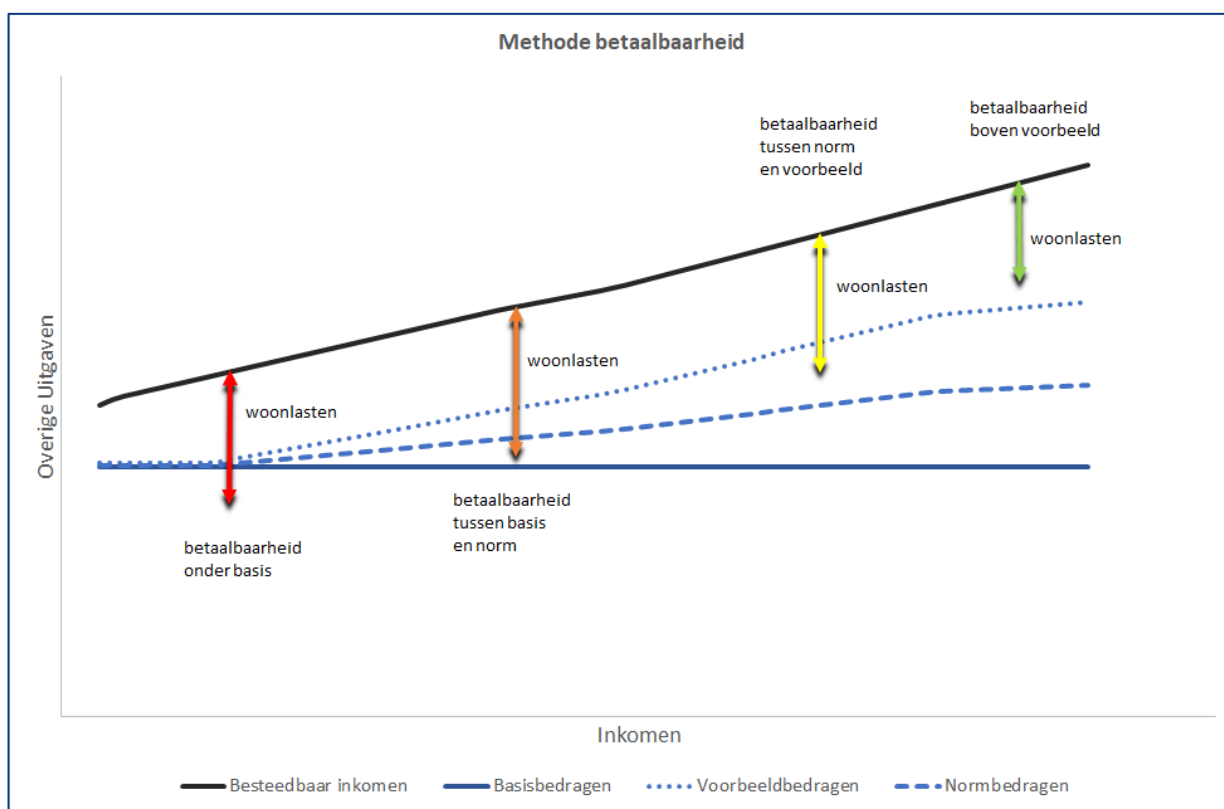
In figuur 1 is schematisch weergegeven hoe de methode van betaalbaarheid werkt. De bovenste lijn geeft het besteedbaar inkomen weer. De drie blauwe lijnen geven de drie verschillende niveaus voor de overige uitgaven weer. Bij de linker (rode) pijl kunnen uit het besteedbaar inkomen de woonlasten en de basisbedragen niet betaald worden. We zeggen dan dat de betaalbaarheid onder de basisbedragen ligt. Bij de rechter (groene) pijl kunnen uit het besteedbaar inkomen zowel de woonlasten als de voorbeeldbedragen voor de overige uitgaven betaald worden. We zeggen dan de betaalbaarheid boven de voorbeeldbedragen ligt. Op dezelfde manier duiden we de gele en de oranje situatie.

Betaalrisico's worden gemeten aan de hand van betaalbaarheid ten opzichte van de basis. In de figuur is dat de grens tussen oranje en rood.

In figuur 1 is de betaalbaarheid beter bij hogere inkomens. Dat hoeft uiteraard geen standaard te zijn. Een huishouden met een laag inkomen en lage woonlasten kan qua betaalbaarheid boven de voorbeeldbedragen uitkomen. Evenzo kan een huishouden met een hoog inkomen en hoge woonlasten onder de basisbedragen terechtkomen. Huishoudens met dezelfde huur kunnen voor verschillende inkomens in een andere categorie terecht komen.

Sommige huishoudens hebben dus niet voldoende inkomen om alle noodzakelijke uitgaven te kunnen doen. Bepaalde uitgaven zijn dan niet betaalbaar. Maar het is meestal niet mogelijk om aan te geven welke uitgavenpost dan niet betaalbaar is. Alle gespecificeerde uitgaven zijn immers noodzakelijk. Met evenveel reden kan gezegd worden dat de huur voor het huishouden niet betaalbaar is, als dat gezonde voeding voor het huishouden niet betaalbaar is.

Ook bij het zoeken naar oplossingen voor deze huishoudens is het belangrijk dit onderscheid in het achterhoofd te houden. De betaalbaarheid voor huurders kan grofweg op drie manieren verbeterd worden: door een hoger inkomen, door lagere woonlasten of door lagere overige uitgaven.

Figuur 1: Methode betaalbaarheid

2.2.1 De vier situaties

Deze opstelling leidt qua betaalbaarheid tot vier mogelijke situaties.

1. De betaalbaarheid van de basisbedragen is niet mogelijk

Als hier sprake van is, is er dus niet voldoende inkomen om alle noodzakelijke uitgaven te kunnen doen. Dat wil niet zeggen dat huishoudens direct in de financiële problemen komen. Huishoudens zullen dan zogenaamde *overlevingstechnieken* gaan toepassen.

Overlevingstechnieken zijn bijvoorbeeld:

- het ophouden met het reserveren voor vervanging van noodzakelijke goederen;
- bezuinigen op noodzakelijke uitgaven, zoals gezonde voeding of sociale participatie;
- rekeningen laten liggen en schulden maken;
- afhankelijk worden van particuliere giften (bijv. voedselbank);
- illegaal inkomen verwerven.

Dit zijn echter situaties, die niet structureel kunnen voortduren zonder uiteindelijk tot problemen te leiden. Als de betaalbaarheid van de basisbedragen in het gedrang is, is dat een sterk signaal op het risico van financiële problemen.

Deze situatie geven we aan met de kleur rood. In hoofdstuk 6 gaan we hier verder op in.

2. De basisbedragen zijn wel betaalbaar, maar de normbedragen niet

In dit geval is er in principe voldoende ruimte om de huur en het basispakket te kunnen betalen. Toch zijn deze huishoudens nog kwetsbaar. De marges zijn smal. Het niet-aanvragen van inkomensondersteuning waar recht op is, de aanwezigheid van mogelijke individuele onvermijdbare kosten (bijvoorbeeld als gevolg van ziekte), onverwachte tegenvallers, of het niet perfect met geld omgaan, kunnen alsnog voor financiële problemen zorgen. In deze situatie is er bovendien nauwelijks ruimte om iets extra's te kunnen boven het strikt noodzakelijke.

Deze situatie geven we aan met de kleur oranje. In de hoofdstukken 3 tot en met 5 gaan we hier verder op in.

3. De normbedragen zijn wel betaalbaar, maar de voorbeeldbedragen niet.

In dit geval dienen huishoudens te bezuinigen ten opzichte van datgene wat bij hun inkomen gebruikelijk is. De bezuinigingen zijn echter niet zo groot, dat dit tot een kwetsbare positie leidt.

Deze situatie geven we aan met de kleur geel.

4. De voorbeeldbedragen zijn betaalbaar

In dit geval hebben huishoudens voldoende inkomen om zowel de huur als de bij hun inkomen gebruikelijke uitgaven te kunnen doen.

Deze situatie geven we aan met de kleur groen.

In tabel 1 staat dit in een voorbeeld uitgewerkt. Bij een inkomen op het sociaal minimum zijn de voorbeeldbedragen gelijk aan de basisbedragen.

Af te lezen valt dat een alleenstaande met een bijstandsuitkering gemiddeld een netto besteedbaar inkomen heeft van 1.181 euro per maand. Hierbij is rekening gehouden met vakantiegeld en zorgtoeslag. Bij een huur van 650 euro is de huurtoeslag 331 euro. De ruimte voor overige uitgaven is dan 862 euro. De basisbedragen van de overige uitgaven voor een alleenstaande zijn 876 euro. Een alleenstaande met een bijstandsuitkering en

een rekenhuur van 650 euro kan de basisbedragen dus niet volledig betalen. Bij een inkomen op het minimumloon is er bij een huur van 650 euro voldoende ruimte om de normbedragen te kunnen betalen, maar niet de voorbeelduitgaven. Bij een modaal inkomen kan een alleenstaande met een huur van 650 euro de voorbeeldbedragen betalen.

Tabel 1: Berekening financiële situatie voor een alleenstaande, 2021 (euro per maand)

		Bijstands- uitkering €	Minimum- loon €	Modaal inkomen €
A	Netto besteedbaar inkomen	1.181	1.820	2.350
B	Rekenhuur	650	650	650
C	Huurtoeslag	331	152	0
D	Basisbedragen*	876	876	876
E	Voorbeeldbedragen	876	1.396	1.673
F	Normbedragen = $E+(F-E)/2$	876	1.137	1.275
	Betaalbaarheid basisbedragen = $A-B+C-D$	-14	446	824
	Betaalbaarheid voorbeeldbedragen = $A-B+C-E$	-14	-74	27
	Betaalbaarheid normbedragen = $A-B+C-F$	-14	185	42
	Financiële situatie	Onder basis	Tussen norm en voorbeeld	Boven voorbeeld

* hierbij is geen rekening gehouden met ondersteuning vanuit het minimabeleid.

2.2.2 Sociale participatie

De samenstelling van het basispakket is voortdurend aan discussie onderhevig. Nieuwe producten en diensten komen op de markt, die bestaande noodzakelijke producten kunnen vervangen. En er kunnen veranderende opvattingen zijn, waardoor iets wat vroeger als luxe werd gezien, nu als noodzakelijk wordt beschouwd. Bijvoorbeeld de smartphone. Of andersom, dat je nu zonder iets kan wat vroeger onmisbaar was. Bijvoorbeeld een abonnement op een krant.

Een ander onderscheid is tussen de daadwerkelijke minimale uitgaven en uitgaven die niet strikt noodzakelijk, maar door veel mensen wel als zeer wenselijk beschouwd worden. Zoals enige vorm van ontspanning of sociale participatie.

Het SCP gebruikt deze pakketten om de armoede in Nederland te definiëren. Het hanteert daarbij twee armoedegrenzen:

- Het strikte basisbehoeftebudget omvat de minimale uitgaven van een zelfstandig huishouden.
- Het niet-veel-maar-toereikendbudget (nvmt) is iets ruimer. Dat budget houdt ook rekening met de minimale kosten van ontspanning en sociale participatie. De uitgaven zijn niet strikt noodzakelijk, maar veel mensen beschouwen ze als zeer wenselijk. Het nvmt is nog steeds bescheiden. Luxegoederen, zoals een auto, ontbreken.

Bij het bepalen van de betaalrisico's wordt over het algemeen het tweede criterium gebruikt. Het bedrag dat voor sociale participatie wordt gebruikt is te vinden in Bijlage 1.

2.3 Omvang van armoede in Nederland

In Nederland leefde in 2017 rond de zes procent van de Nederlandse bevolking in armoede volgens de niet-veel-maar-toereikendgrens (SCP, 2019). Dit betekent dat bijna een miljoen Nederlanders onvoldoende inkomen hebben voor de minimale uitgaven voor levensonderhoud en sociale participatie. Wanneer het economisch beter gaat zien we wel een lichte daling van het aantal mensen in armoede, maar dit geldt niet voor de groep die langdurig in armoede leeft. Ongeveer drie procent van de Nederlanders was in 2017 langdurig arm: zij hebben drie jaar lang een inkomen onder de niet-veel-maar-toereikendgrens. Dit heeft gevolgen voor de mentale, sociale en fysieke gezondheid:

- ze hebben een groter risico op schulden;
- geen of onvoldoende buffer betekent vaak ook onvoldoende onderhoud aan woning;
- ze maken minder gebruik van essentiële middelen zoals zorg maar denk ook aan het niet verwarmen van de woning;
- door bezuinigen op sociaal vlak blijven mensen achter in sociale en arbeidsparticipatie.

3. Goed omgaan met geld

Uitgangspunt bij de referentiebedragen van het Nibud is dat mensen goed met hun geld moeten kunnen omgaan. Het Nibud heeft hiervoor de zogenaamde competenties voor financiële redzaamheid opgesteld. Mensen zijn financieel redzaam als zij voldoende inkomsten weten te verwerven, hun geld verantwoord besteden, hun geldzaken organiseren en voorbereid zijn op onvoorziene gebeurtenissen. Niet iedereen laat dit 'verstandige financiële gedrag' laat zien of is in staat dit te doen. We weten bijvoorbeeld dat mensen met een lage taal- en/of rekenvaardigheid of met een licht verstandelijke beperking hier meer moeite mee hebben dan anderen. Het is dus zaak om hier bij de discussie rond betaalbaarheid rekening mee te houden

Het Nibud heeft vier competenties opgesteld als basis voor financiële redzaamheid (zie kader). Deze competenties beschrijven de kennis en vaardigheden van een individu om goed met geld om te kunnen gaan. Bij elke competentie behoren diverse vaardigheden.

Hierbij spreken we expliciet van financieel redzaam en niet van financieel *zelf*redzaam. Volgens ons is een persoon financieel redzaam als hij/zij:

- zelf over de vaardigheden beschikt om de inkomsten en uitgaven in balans te houden, óf
- zich bewust is van het feit dat hij/zij iets niet kan en daarvoor de hulp inschakelt van anderen die dit wel weten en/of kunnen. Op die manier zorgt een persoon ook dat hij/zij de inkomsten en uitgaven in balans kan houden.

Het zijn niet alleen financiële vaardigheden, maar ook andere vaardigheden die invloed hebben op de mate waarin iemand financieel redzaam is. Denk hierbij aan rekenvaardigheden, lees- en schrijfvaardigheden, digitale vaardigheden en de vaardigheid om hulp in te schakelen wanneer dat nodig is. En naast vaardigheden, zijn er ook andere factoren die van invloed zijn op het gedrag, zoals persoonlijkheidskenmerken, omgevingsfactoren en omstandigheden.

"Het moment dat ik mijn uitkeringen en toeslagen krijg zorg ik dat op een aparte rekening mijn huishoudgeld staat en dat ik dat een beetje splits om goed overzicht te houden." Alleenstaande vrouw (51), Voorburg

Nibud-competenties voor financiële redzaamheid

Competentie 1: Voldoende inkomsten verwerven om van te leven

De persoon verwerft voldoende inkomsten zodat hij/zij in eigen levensonderhoud kan voorzien. De persoon houdt daarbij rekening met zijn/haar rechten, plichten en verantwoordelijkheden.

Competentie 2: De geldzaken organiseren

De persoon beheert en monitort de betalingen, houdt de administratie bij en brengt de inkomsten en uitgaven in kaart, zodat er overzicht is dat inzicht geeft in de mogelijkheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden.

Competentie 3: Verantwoord besteden

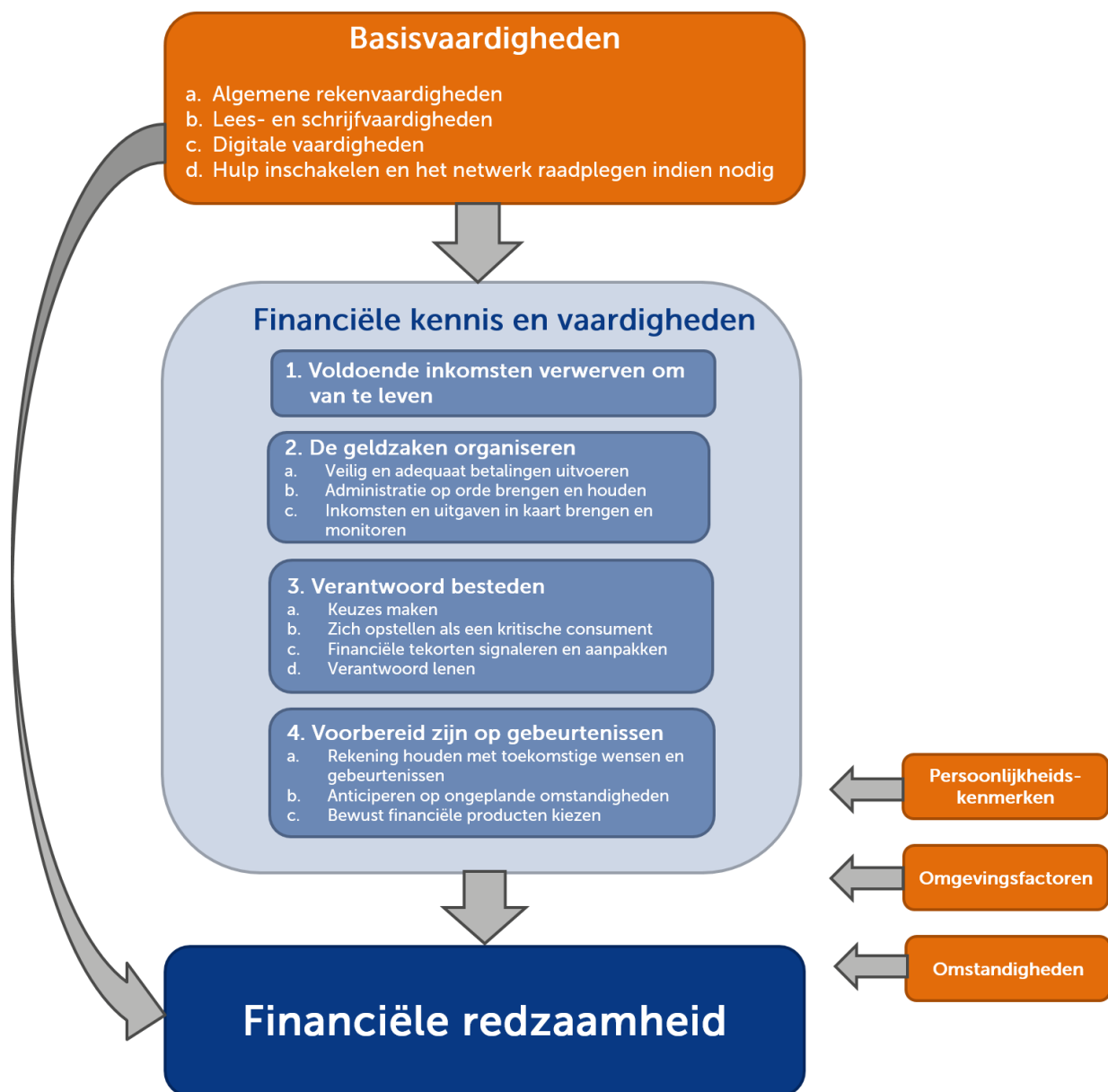
De persoon besteedt de inkomsten zodanig dat de bestedingen van de persoon passen bij de persoonlijke voorkeuren en het beschikbare budget, zodat de inkomsten en uitgaven op de korte termijn in balans zijn.

Competentie 4: Voorbereid zijn op (on)voorziene gebeurtenissen

De persoon houdt er rekening mee dat (on)voorziene gebeurtenissen op de (middel)lange termijn gevolgen kunnen hebben voor zijn/haar financiële situatie. De persoon stemt de huidige bestedingen hierop af en kiest bewust financiële producten, zodat de inkomsten en uitgaven ook in de toekomst in balans zijn.

Basisvaardigheden

Personen beschikken over algemene rekenvaardigheden, lees- en schrijfvaardigheden, digitale vaardigheden of kunnen hulp inschakelen en het netwerk raadplegen indien nodig.

Mensen die niet of onvoldoende beschikken over financiële vaardigheden en competenties blijken vaker financieel kwetsbaar te zijn. Beperkte financiële geletterdheid komt in veel onderzoeken naar voren als een belangrijke verklarende factor voor financiële problematiek en schulden.

Gebrekkige financiële taal- en rekenvaardigheden vergroten de kans op financiële problemen

Uit onderzoek van Madern (2015) blijkt dat mensen die minder financiële vaardigheden hebben, een grotere kans hebben op financiële problemen. Factoren zoals het niet op orde hebben van de administratie, papieren niet goed kunnen terugvinden en minder vooruitplannen, vergroten de kans op financiële problematiek. Uit andere onderzoeken komt naar voren dat rekenvaardigheid en (vertrouwen in) financiële geletterdheid samenhangen met financiële problematiek of schulden. Mensen met lagere financiële taalvaardigheden maken financiële keuzes die nadelig voor hen uitpakken en kunnen in

geval van schulden hun schuldenpositie niet goed overzien (Wiersma e.a.2016, De Greef & Seegers 2015 en Keijzer, 2018).

Laaggeletterden hebben vaker financiële problemen

Tabel 2: Laaggeletterden en financiële problemen

Kenmerken van financiële kwetsbaarheid	%
Aandeel laaggeletterden in Nederlandse bevolking	18
Armoede: aandeel van laaggeletterden langdurig arm	6
Financiële problemen: aandeel laaggeletterde klanten Kredietbank	50

Laaggeletterden hebben onvoldoende taal- en rekenvaardigheden en digitale vaardigheden om financieel redzaam te zijn. Het gaat daarbij om een substantiële groep mensen; 2,5 miljoen van de volwassen Nederlanders (18 procent) zijn laaggeletterd. Iets meer dan de helft (54 procent) heeft een migratieachtergrond (eerste generatie) (www.lezenenschrijven.nl). Zij zijn vaker arm en hebben relatief vaak te maken met financiële problematiek. Ruim 6 procent van de laaggeletterden is langdurig arm, tegenover 2,5 procent van de mensen met voldoende taal- en rekenvaardigheden.

Voor een deel ervaren laaggeletterden dezelfde barrières als andere mensen met financiële problemen, zoals schaamte over hun situatie en een gebrek aan controle over de eigen situatie. Specifiek voor laaggeletterden geldt dat zij moeite hebben met het begrijpen van teksten en met schrijven. Dit zorgt ervoor dat zij brieven niet goed begrijpen, formulieren niet goed kunnen invullen en soms fouten maken en mogelijkheden om hun situatie te verbeteren mislopen. Daarbij geven zij aan ondersteuning bij administratieve taken te missen en hebben zij het gevoel dat er te veel van hen wordt verwacht. Dit leidt tot (extra) stress en onzekerheid, wat het zoeken naar een oplossing in de weg staat (Keijzer, 2018 en Dominguez Alvarez e.a., 2018).

Competenties als zelfcontrole en het kunnen overzien van de eigen situatie zijn belangrijk voor financiële redzaamheid

Naast gebrek aan reken- en taalvaardigheden, blijken vaardigheden en competenties zoals zelfcontrole, het kunnen uitstellen van behoeftebevrediging, plannen en het overzien van risico's belangrijke factoren die samenhangen met het al dan niet voorkomen van schulden of financiële problematiek (Jungman e.a., 2018, Tiemeijer, 2016). Een belangrijk kenmerk van mensen met een licht verstandelijke beperking (lvb) is het gebrek aan deze competenties. Nederland telt 1,1 miljoen mensen met een lvb, dat is 6,4 procent van de Nederlandse bevolking (IBO lvb, 2019). Over het algemeen wordt over een lvb gesproken bij mensen met een IQ van 50-70 en bij mensen met een IQ van 70-85 met bijkomende problematiek.

Er is een sterk verband tussen rondkomen en:

- de mate waarin iemand zijn administratie op orde heeft: personen die hun administratie op orde hebben, kunnen makkelijker rondkomen;
- de mate waarin iemand de inkomsten en uitgaven in kaart brengt: hoe moeilijker iemand kan rondkomen, hoe meer er gekeken wordt hoeveel er aan verschillende uitgavenposten wordt besteed;
- de mate waarin iemand onbedachtzaam aankoopgedrag vertoont: personen die niet altijd letten op bijkomende kosten en/of aankopen zonder dat zij dit eigenlijk kunnen betalen, hebben meer moeite met rondkomen;

- de mate waarin iemand geld achter de hand heeft en spaart: hoe moeilijker iemand kan rondkomen, hoe minder dat gebeurt. Of andersom: hoe minder geld iemand achter de hand heeft, hoe moeilijker het huishouden kan rondkomen. De causaliteit is op basis van deze analyses niet te achterhalen.
- in hoeverre iemand weet of het huishouden wel of niet recht heeft op tegemoetkomingen.

4. Alle inkomensondersteuning aanvragen waarop je recht hebt

De referentiebedragen van het Nibud gaan uit van een situatie waarin huishoudens alle (inkomens)ondersteuning krijgen waar ze recht op hebben. We weten echter ook dat niet alle huishoudens overal gebruik van maken.

4.1 Redenen niet-gebruik

De achtergronden van niet-gebruik zijn divers. Onder andere door de complexiteit van de aanvraagprocedures of de angst om later geld terug te moeten betalen zien mensen soms af van een aanvraag. Ook kan het zo zijn dat mensen helemaal niet op de hoogte zijn van de mogelijkheden of denken dat zij geen recht hebben op bepaalde tegemoetkomingen. Het is belangrijk hier rekenschap van te geven in de discussie over betaalbaarheid van huren.

Zo wordt huurtoeslag door ongeveer 10 procent van de rechthebbenden niet aangevraagd (cijfers 2016). Dit zijn vooral de huishoudens met inkomens net iets boven het minimum.¹ Uit de analyse blijkt dat er onder zelfstandigen een niet-gebruik van 22 procent is, bij werkenden is dat 12 procent en bij gepensioneerden 13 procent.

"Ik ken de huurtoeslag en de zorgtoeslag. Die heb ik ook allebei gehad, nu alleen nog zorgtoeslag. Dat geld heb ik wel nodig, maar ik zou alsnog wel rond kunnen komen zonder. Ik verdien net iets boven het minimum. Ik betaal 547 euro aan huur. Volgens mij heb ik geen recht op huurtoeslag." Alleenstaande man (51), Oorschot

Het niet-gebruik is hoger als het gaat om een beperkt bedrag.

Het niet-gebruik in de groep voor wie de huurtoeslag maximaal 250 euro per jaar is, loopt van 15 procent bij alleenstaande (ouders) tot 61 procent bij paren en meerpersoonshuishoudens. Dit is beduidend hoger dan het niet-gebruik in deze categorie bij zorgtoeslag (19 procent en 18 procent).

Daarentegen is niet-gebruik bij maximaal huurtoeslagrecht met 4-6 procent laag en komt in de richting van de ondergrens. Dit komt doordat maar een klein aantal mensen een maximaal huurtoeslagrecht heeft, wat weer een gevolg is van de sterke inkomensafhankelijkheid van de huurtoeslag. De afbouw van de huurtoeslag start vaak al onder het wettelijk minimumloon. Dit betekent dat het inkomen van huishoudens met een maximaal belang laag is en het aandeel van de toeslag in hun inkomen extra groot. Na een jaar is de helft van de groep nog steeds niet-gebruiker. Een derde heeft geen recht meer en de overige ca. 15 procent is gebruiker geworden. Na 2 jaar resteert 40 procent van de initiële groep niet-gebruikers.

4.2 Flexibel inkomen

Laagbetaald en onzeker werk maakt financieel kwetsbaar en treft vooral laagopgeleiden, migranten en alleenstaanden

In 2012 had ongeveer 14 procent van alle werkenden te maken met laagbetaald en onzeker werk. Onzeker werk is bijvoorbeeld werk als zelfstandige, flexibel werk of werk op

¹ CPB (2019) Gebruik (en niet-gebruik) van toeslagen in Nederland

een tijdelijk contract. Van de mensen met laagbetaald en onzeker werk had in 2010 19 procent een inkomen onder de armoedegrens (De Graaf-Zijl e.a., 2015).

"Ik heb veel verschillende inkomsten per maand: een studielening en daarnaast werk ik. Ik doe een bestuursjaar bij de studievereniging waar ik een vergoeding voor krijg en ik werk voor de gemeente Amsterdam. Ik krijg een aanvullende beurs van 400 euro en ik leen bij tot 900 euro. Ik ben 700 euro per maand aan huur kwijt. We huren met z'n tweeën het huis. We komen niet in aanmerking voor huurtoeslag." Studente (21), Amsterdam

De huidige inkomensondersteunende maatregelen zijn onvoldoende en bovendien te ingewikkeld om deze groepen afdoende te ondersteunen. Zo sluit de huidige toeslagensystematiek - waarin wordt gekeken naar het inkomen in het lopende jaar - niet aan bij deze veranderende samenleving. Voor huishoudens die moeilijk kunnen inschatten hoeveel ze in een kalenderjaar gaan verdienen, is het moeilijker om toeslagen aan te vragen. De onzekerheid en angst bestaat dat men geld moet terugbetalen. Dit kan ertoe leiden dat deze mensen een toeslag helemaal niet aanvragen.²

Het Nibud pleit dan ook voor verbetering van de inkomensondersteuning en in de eerste plaats voor verruiming van de generieke landelijke inkomensondersteunende maatregelen. Hiermee voorkomen we dat gemeenten een complexe lappendeken aan inkomensondersteunende maatregelen optuigen.

4.3 Gemeentelijke ondersteuning

Niet alleen vraagt de uitvoering van inkomensondersteuning veel capaciteit van gemeenten, maar het leidt in veel gevallen ook tot ongelijkheid tussen burgers op basis van hun woonplaats. Bovendien is deze inkomensondersteuning onvoldoende effectief door de hoge mate van niet-gebruik. Gemeentelijke regelingen zijn over het algemeen minder bekend dan landelijke toeslagen en worden minder aangevraagd dan landelijke regelingen. Het minimabeleid kent bijvoorbeeld regelingen als:

- Kwijtschelding heffingen
- Collectieve zorgverzekering;
- Stadspas;
- Speelgoedbon/kledingbon;
- Jeugdsportfonds/jongerencultuurfonds;
- Scholierenvergoeding;
- Laptop/internetregeling;
- ID-kaart.

Uit vijf jaar analyse van het gemeentelijke minimabeleid bij ongeveer 100 gemeenten in Nederland ziet het Nibud dat de inkomensondersteunende maatregelen niet altijd geschikt zijn voor de maatschappij van nu. Ze zijn zowel voor aanvrager als voor de verstrekker onvoldoende en te ingewikkeld om mee te werken.³

² Nibud (2019) Geldzaken in de praktijk

³ Nibud (2021) Huidig inkomensondersteuningssysteem onvoldoende om armoede tegen te gaan

Daar komt bij dat mensen met geldproblemen vaak de weg naar de juiste hulp niet weten te vinden en/of ook niet op zoek gaan naar hulp omdat zij denken dat hun problemen niet ernstig genoeg zijn.⁴

"Ik heb van geen enkele gemeentelijke regeling gebruik gemaakt. Dat heb ik niet nodig. Ik red het net met mijn eigen geld. Ik heb niks nodig en wil mijn hand niet ophouden." Alleenstaande vrouw (45), Den Haag

Onderzoek van de Inspectie SZW⁵ naar niet-gebruik van inkomensondersteunende voorzieningen (IOV) gaf de volgende redenen:

Administratieve overbelasting

De Inspectie stelt dat er sprake is van administratieve overbelasting bij de inwoners bij het aanvraagproces van IOV. Inwoners ervaren het aantal in te leveren documenten en formulieren dat nodig is voor een aanvraag IOV vaak als een zware belasting. Denk hierbij aan inkomensgegevens, gegevens over vermogen, hoogte van hypotheek of huur en bankrekeningen. Met name voor minder zelfredzame inwoners met gebrekkige taal- en communicatieve vaardigheden is dit lastig te verzamelen en op de juiste manier aan te leveren. Daarbij ontbreekt het vaak aan de juiste ondersteuning. De medewerkers van gemeente kunnen de inwoners daarbij niet die ondersteuning bieden die zij nodig hebben. De medewerkers hebben te maken met een hoge werkdruk en bovendien vinden zij het niet altijd tot hun taak behoren.

Het niet tijdig aanleveren van de juiste stukken vertraagt de aanvraagprocedure.

Administratieve overbelasting kan tot gevolg hebben dat inwoners de aanvraag voor IOV uiteindelijk niet doen, terwijl zij er wel voor in aanmerking komen.

Terughoudendheid bij de inwoners zelf

Inwoners zijn regelmatig ook zelf terughoudend om een aanvraag daadwerkelijk in te dienen. Schaamte speelt hierbij regelmatig een rol. Het komt tevens voor dat inwoners er tegenop zien (weer) veel persoonlijke gegevens te moeten overhandigen. Daarnaast hebben inwoners vaak een negatief verwachtingspatroon over de toekenning van hun aanvraag, al dan niet ingegeven door eerdere ervaringen. Zij gaan er van uit dat de gemeente het toch niet zal honoreren en zien daardoor bij voorbaat al af van het indienen van een aanvraag. Het gevolg van deze terughoudendheid bij inwoners is dat zij geen aanvraag IOV indienen, terwijl zij er mogelijk wel voor in aanmerking komen.

Drempels in contact met toegangspoorten

Digitale en telefonische toegangskanalen werken niet goed voor minder zelfredzame inwoners

Voor de toegang tot IOV is het belangrijk dat de inwoner weet waar hij zich kan melden en dat de toegang laagdrempelig is. Gemeenten bieden over het algemeen meerdere mogelijkheden voor de inwoners om zich te melden: digitaal, telefonisch en fysiek. Zij stimuleren hun inwoners echter steeds meer hun vragen aan de gemeente digitaal of telefonisch te stellen. Daarbij is enige vorm van zelfredzaamheid vereist om hulp te kunnen krijgen. Voor minder zelfredzame inwoners voldoen deze digitale en telefonische mogelijkheden onvoldoende.

⁴ Nibud (2019) *Geldzaken in de praktijk 2018-2019*

⁵ Inspectie SZW (2018), *Hobbels op weg naar inkomensondersteuning*

Weinig face to face contact tijdens de aanvraagprocedure

Veel gemeenten hebben bij de start van het aanvraagproces, na de melding, een face to face contact met een medewerker. Later in dit proces ontbreekt dit face to face contact vaak. Veel klanten ervaren het face to face contact juist als persoonlijker en minder afstandelijk. Bovendien gaan zij ervan uit dat hun situatie dan beter wordt ingeschat. Hierdoor komen ook de mogelijkheden om IOV aan te vragen eerder aan de orde. Hierbij past de kanttekening dat in de huidige situatie de professionals primair gericht zijn op het behandelen van de aanvraag. Daarom leidt meer face to face contact niet per definitie tot een betere inschatting van de financiële situatie van de klant en tot meer gebruik van IOV.

Het ontbreken van een vast contactpersoon

Een aantal gemeenten werkt niet met vaste contactpersonen. Dit betekent dat inwoners die een Participatiewet-uitkering aanvragen of er reeds een hebben, steeds met andere contactpersonen te maken hebben. Veel inwoners ervaren dit als lastig. Dit speelt vooral wanneer ook een goede (dossier)overdracht ontbreekt en er niemand is die de regie voert over het aanvraagproces van de inwoner.

"Ik heb dit natuurlijk pas net aangevraagd en pas net een gesprek gehad. Ik heb niet het idee dat er nu nog extra regelingen zijn waarvan ik gebruik kan maken, tenzij ik op een gegeven moment drie jaar lang in de bijstand zit, dit mag ook in de WW zijn geweest, dan krijg je éénmalig een bedrag rond de 400 euro. Dit mag je daarna elk jaar aanvragen, omdat je dan in hun ogen te lang op dat niveau zit. Dan heb je natuurlijk niet veel geld om een keer een koelkast of wasmachine te vervangen. Dit heb ik te horen gekregen van de inkomstenconsulent van de gemeente. Ik moest hier wel zelf naar vragen!" Alleenstaande vrouw (51), Den Haag.

5. Weinig persoonlijk onvermijdbare uitgaven

5.1 Wat zijn persoonlijk onvermijdbare uitgaven?

Het basispakket bevat uitgaven die voor elk huishouden noodzakelijk zijn, zoals een bedrag voor voeding, noodzakelijke verzekeringen, etc. Daarnaast kunnen mensen nog te maken met persoonlijk onvermijdbare uitgaven. Dit zijn uitgaven die niet voor iedereen noodzakelijk zijn, maar wel voor het individuele huishouden.

Voorbeelden ervan zijn:

- afbetalingen van leningen;
- arbeidsgelateerde uitgaven;
- extra kosten van chronische ziekte of handicap;
- een zeer energie-onzuinige of onderhoudsgevoelige woning;
- bovengemiddelde pensioenverplichtingen;
- ondersteuning familieleden.

Deze uitgaven zitten niet in het basispakket en worden dus niet meegenomen bij het bepalen of een huishouden een betaalrisico loopt. Het is niet mogelijk om hier een passend bedrag voor te vinden. Dit is vanuit zijn aard sterk individueel bepaald en kan variëren van nihil tot honderden euro's per maand.

5.2 Schulden

Het Bureau Krediet Registratie (BKR) registreert vrijwel alle formele leningen die aan consumenten worden verstrekt. Onderstaande gegevens komen uit hun registratie (BKR Schuldenmonitor 2020).

Het aantal Nederlanders met een consumptief krediet nam in 2020 met 0,6 miljoen mensen af tot 8,8 miljoen. Zij hadden alles bij elkaar 10,6 miljoen consumptieve kredieten en dat was bijna een miljoen minder dan het jaar ervoor. Deze dalende trend doet zich al een aantal jaren voor. Deze daling wordt mede veroorzaakt door strengere regelgeving met betrekking tot kredietverstrekking, zoals uitbreiding van de kredieten waarvoor een inkomenstoets gedaan moet worden en regelingen met betrekking tot het maken van reclame voor kredieten.

Het hebben van een lening is op zich geen probleem. Het wordt pas problematisch als men de maandlasten niet meer opbrengt.

Jarenlang was het aantal mensen met betalingsproblemen op een lening (achterstand van 3 maanden of meer) tamelijk stabiel rond de 700.000 mensen. Eind 2020 daalde dat naar ruim 657.000 Nederlanders. De kans op recidive nam echter toe: het aantal mensen dat na het oplossen van eerdere betalingsproblemen toch opnieuw in de problemen kwam, steeg. Binnen zes maanden na het oplossen van een betalingsprobleem, heeft 18,7 procent toch opnieuw financiële problemen. En wie eerder een betalingsachterstand had, heeft een grotere kans opnieuw in de problemen te komen.

"Bij ING bank heb ik 6.500 euro schuld. Bij de verzekering dus 1.400. Bij een vriend waar ik heb geleend heb ik 1.100 euro schuld. Het is relatief niet zo veel maar voor mij is het wel veel. Ik maak me druk om dat soort dingen. Ik moet dus ook elke maand schulden aflossen. Zonder die schulden zou ik veel beter kunnen rondkomen. Ik heb geen hulp bij het aflossen. Bij ING heb ik een fit krediet afgesloten zonder rente. Ik betaal nu elke maand 85 euro. Ik weet dat ik hulp kan

vragen bij schulden aflossen, maar schuldsanering is ook weer heel veel werk. Ik weet hoe moeilijk het is om bij de gemeente hulp vragen. Ik heb het ook gevraagd, maar er was geen concrete hulp." Alleenstaande man (65), Den Haag

Het aantal jongeren tot 25 jaar met een betalingsprobleem neemt toe. Het totaal aantal Nederlanders met een betalingsprobleem nam juist af, dus de jongeren zijn in dit kader een groep om in de gaten te houden. Eind 2019 waren er 32.000 jongeren met betalingsproblemen, eind 2020 is dit aantal met 2.000 gestegen naar 34.000. De leeftijdsgroep met de meeste betalingsproblemen is en blijft vooralsnog de categorie 41-50 jaar.

Dit betreft betalingsproblemen op consumptief krediet. Mensen met financiële problemen laten echter ook andere rekeningen liggen, zoals voor energie, verzekeringen. Deze achterstanden leiden vaak tot incassokosten of zelfs boetes. Deze bijkomende kosten zorgen er voor dat het nog moeilijker wordt om verplichtingen na te komen. Bovendien kunnen invorderingsmaatregelen van (preferente) schuldeisers, zoals beslagleggingen of het inhouden van toeslagen er toe leiden, dat problemen acuut worden.

"Alles wat ik meer verdien, van elke euro hou ik 30 cent over of minder. Dus bijverdienen is niet zo heel makkelijk. Als ik significant bijverdien, dan mag ik ook nog eens een studielening die ik ook nog heb staan, terugbetalen." Alleenstaande man (39)

Als de betalingsproblemen zodanig worden, dat volledige aflossing niet meer mogelijk is, kan men een beroep doen op schuldhelpverlening. Dat kan leiden tot een schuldregeling. In 2020 waren er ongeveer 50.000 mensen met een schuldregeling. Toegang tot een schuldregeling is alleen mogelijk als er sprake is van een gestabiliseerde situatie. Iets wat zeker niet altijd mogelijk is, bijvoorbeeld als er sprake is van verslaving of mentale problemen. Bovendien moeten alle schuldeisers betrokken worden bij een schuldregeling, wat vaak een tijdrovend proces is.

Meer over omgaan met schulden en betalingsproblemen in hoofdstuk 6.

5.3 Arbeidsgerelateerde kosten

Naast de minimale uitgaven hebben werkenden te maken met werkgerelateerde kosten, zoals de kosten voor woon-werkverkeer of kinderopvang. Dit kan ertoe leiden dat het minimumloon zelfs bij een vaste fulltime baan onvoldoende is om de begroting van deze huishoudens sluitend te krijgen. Mensen met een wisselend inkomen, zoals zzp'ers of oproepkrachten hebben het vaak nog moeilijker. Zij maken bijvoorbeeld geen volledige werkweek, door onvoldoende arbeidsuren of omdat het uurloon te laag is. Ook aanspraak op inkomensondersteuning vanuit het rijk of de gemeente blijkt lastig. Het inkomen is door de wisselingen moeilijk vast te stellen, dit zorgt ervoor dat deze groep vaak geen aanspraak kan maken of maakt op (gemeentelijke) regelingen.

"Ik studeer theaterwetenschappen en hiervoor moet ik veel naar het theater en dat moet ik zelf betalen. Dat zou ik ook wel liever vaker willen doen dan dat nu kan." Studente (21), Amsterdam.

5.4 Zorgkosten

In Nederland hebben ongeveer 2,3 miljoen mensen een matige of ernstige lichamelijke functiebeperking. Wanneer we daar het aantal mensen met een chronische ziekte bij optellen, komen we op een veel groter aantal. Ruim 5 miljoen mensen in Nederland hebben een chronische ziekte of beperking (Cozijnsen e.a., 2015). Hierbij horen ook mensen die niet of nauwelijks belemmeringen ondervinden van hun aandoening. Dit zegt daarmee weinig over de kwetsbaarheid van deze groep. Ongeveer 142.000 mensen hebben een matige of ernstige verstandelijke beperking (VGN,2019). Een deel van hen woont in een instelling. Daarnaast zijn er naar schatting 1,1 miljoen mensen met een licht verstandelijke beperking.

Het Nibud kijkt voor gemeenten ook naar huishoudens met zorgkosten. We werken hierin met gemiddelde "zorgprofielen", want iedere zorgvraag is uiteraard anders.

Daartegenover zetten we de vergoedingen die gemeenten kennen voor huishoudens met een zorgvraag, bijvoorbeeld vergoedingen vanuit de collectieve zorgverzekering, de bijzondere bijstand of de Wmo.

Het Nibud concludeert dat gemeenten vaak veel, maar nooit alle zorgkosten compenseren. Huishoudens die al moeite hebben met rondkomen én te maken krijgen met extra zorgkosten, eindigen vaak in de rode cijfers. En dat is een risico op armoede waar grote groepen inwoners mee te maken kunnen krijgen.

5.5 Overige verplichtingen

Een hoger uitgavenpatroon hoeft op zich geen probleem te zijn, als men wel flexibel is. De flexibiliteit in het huishoudbudget wordt gevormd door de zogenaamde reserveringsuitgaven. Het gaat hier bijvoorbeeld om kleding, (sparen voor) het vervangen van inboedel en vrijetijdsuitgaven. In tegenstelling tot de vaste lasten en de huishoudelijke uitgaven kunnen deze in sommige maanden tot 0 worden teruggebracht. We zien echter een tendens, dat huishoudens steeds minder flexibel worden en steeds meer aankopen doen via abonnementen. Abonnementen zijn immers wel vaste lasten, waarop bezuinigen moeilijk is. Abonnementen worden inmiddels ook afgesloten op onderdelen van het budget waar dat in het verleden niet voorkwam, zoals voedselboxen, kledingabonnementen of muziek streaming diensten. Nu zijn dit nog relatief kleine uitgavenposten. Een grotere is bijvoorbeeld het private leasen van een auto. In 2016 stonden 30.000 private-lease contracten geregistreerd, in 2020 waren dat er ruim 200.000.

Bijna alle huishoudens hebben een of meer abonnementen (99 procent). In 2018 was het gemiddeld aantal abonnementen per huishouden 11 en in 2021 is het 14. We zien vooral dat het aandeel mensen met 5 tot 10 abonnementen is gedaald van 24 procent in 2018 naar 12 procent in 2021. Het aantal abonnementen neemt af met de leeftijd. Het aantal abonnementen neemt toe met het inkomen en huishoudgrootte. Huishoudens met kinderen en stellen hebben vaker meer abonnementen.

De meest voorkomende abonnementen zijn een mobiele telefoon en een combinatiepakket (internet, tv en eventueel telefoon). Abonnementen die daarna het meest worden afgesloten zijn streamingdiensten, loterijen, de wegwacht en tijdschriften.

Ten opzichte van 2018 zien we dat het gebruik van de volgende abonnementen is toegenomen: streamingdiensten (van 47 naar 54 procent), internet niet in combinatiepakket (van 23 naar 36 procent), Microsoft of andere software (van 26 naar 32 procent) en televisie niet in combinatiepakket (van 23 naar 32 procent). Het aantal

respondenten dat een abonnement heeft op het openbaar vervoer is gedaald van 35 naar 29 procent.

43 procent van de huishoudens weet hoeveel zij per maand aan abonnementen uitgeven. In vergelijking met 2018 is dit percentage gedaald van 47 naar 43 procent.

Net zoals in 2018 hebben huishoudens weinig inzicht in het aantal abonnementen dat ze hebben. Minder dan 1 procent van de huishoudens schat het aantal abonnementen goed in of overschat het aantal abonnementen dat ze hebben. In 2021 hebben de meeste huishoudens een onderschatting van 6 tot 10 abonnementen (37 procent). In 2018 hadden de meeste huishoudens (55 procent) een onderschatting van 1 tot 5 abonnementen. We zien dat bij huishoudens die gemiddeld meer abonnementen hebben de onderschatting ook vaak groter is. Zo onderschatten respondenten tussen de 18 en 34 jaar, en huishoudens met een inkomen hoger dan 2.500 euro vaker hun abonnementen met meer dan 11 abonnementen. Deze respondenten hebben gemiddeld meer abonnementen dan andere groepen.

Een kwart van de mensen (26 procent) checkt niet jaarlijks of abonnementen opgezegd kunnen worden. Ruim driekwart van de respondenten geeft aan een duidelijk overzicht te hebben van de abonnementen. Echter, hoe meer abonnementen hoe minder overzicht. Bij 1 tot 5 abonnementen geeft 9 procent aan geen overzicht te hebben en bij 21 abonnementen of meer 23 procent.

5.6 Inkomensterugval

Een inkomensterugval is een van de belangrijkste oorzaken van financiële problemen. In 2020 had 33 procent van de mensen te maken met een koopkrachtachteruitgang (CBS, Statline, dynamische koopkracht). In de meeste gevallen gaat het daarbij om slechts enkele procenten, bijvoorbeeld omdat iemands loonstijging achterblijft bij de prijsstijging. Bij 20 procent van de mensen daalde in 2020 de koopkracht met meer dan 6 procent. Dat was redelijk vergelijkbaar met de jaren daarvoor.

Zeker wanneer het uitgavenpatroon weinig flexibiliteit toelaat.

Mensen die zich voorbereiden op een mogelijke inkomensterugval, minder snel geldproblemen krijgen als hun inkomen daadwerkelijk daalt. Inkomensterugval is meestal het gevolg van een levensloopbreuk, zoals arbeidsongeschiktheid, scheiding of het overlijden van een partner. In sommige gevallen kunnen sociale zekerheidsuitkeringen of afgesloten verzekeringen de financiële pijn verzachten. De coronacrisis heeft laten zien, dat inkomensterugval ook via hele andere wegen kan voorkomen.

"In 2017 is het ziekenhuis waar ik werkte failliet gegaan. Mijn jaarsalaris werd toen nog betaald en daarna werd ik naar de WW gestuurd. Hier heb ik drie jaar en drie maanden recht op, maar volgens de WW was dit maar twee jaar en drie maanden. Tussendoor bleef ik wel in de avond werken. Ik heb dus twee jaar WW gekregen, daarna werd ik twee jaar ziek. Toen heb ik ook twee jaar in de ziektewet gezeten. Ik heb nu weer WW aangevraagd, maar ik weet niet wat er gaat gebeuren."
Alleenstaande man (39)

De coronacrisis treft kwetsbare groepen vaak harder

De coronacrisis heeft voor een flinke groep mensen financiële gevolgen gehad. Een op de vijf mensen komt nu moeilijker rond dan vóór de coronacrisis. Mensen verloren hun baan of gingen minder uren maken, waardoor hun inkomsten fors konden dalen.

Voor andere groepen pakte de coronacrisis financieel gezien gunstiger uit: geld dat eerder werd besteed aan shoppen, uitstapjes en vakantie, kwam nu op de spaarrekening terecht, waardoor er als het ware geld over was.

Uit onderzoek (Nibud, 20271) is gebleken dat het met name de toch al kwetsbare groepen zijn die het hardst door de coronacrisis geraakt worden: Nederlanders met een laag inkomen, zonder vaste baan, zonder partner en jonger dan 35 jaar geven vaker dan gemiddeld aan moeilijker rond te kunnen komen vanwege de coronacrisis. Het zijn ook de mensen met een lager inkomen die zich meer zorgen maken over geld als de lockdown straks voorbij is en die vaker dan de hogere inkomens aangeven dat zij na de lockdown net zo weinig willen uitgeven als tijdens de lockdown.

Het Nibud vindt het belangrijk dat er aandacht gaat naar deze toch al kwetsbare groepen die door de coronacrisis nog eens extra in de problemen zijn gekomen en nog moeilijker rond kunnen komen. Zeker niet iedereen heeft geld overgehouden aan deze crisis.

"Ik ben nu druk aan het zoeken naar een baan. Ik had voor corona heel kort een baan, maar toen corona uitbrak werd de opdracht weer teruggetrokken. Eigenlijk is het helemaal niet fijn om ergens aan het werk te gaan met corona, het maakt me angstig en onzeker. Maar het geld heb ik wel nodig" - Alleenstaande vrouw (51), Voorburg

5.7 Ontbreken van een buffer

Tekorten op zich hoeven niet problematisch te zijn. Het gaat immers om een momentopname. Om iets meer zicht te krijgen op mogelijke problematische situaties kijken we ook naar de buffers. Als een huishouden een financiële buffer heeft, kan men kortdurende tegenslagen, zoals een kapot apparaat, opvangen. Een huishouden zonder buffer staat bij een dergelijke tegenslag direct voor ingrijpende keuzes.

Tabel 3: Vermogen van huishoudens met hoge woonlasten ten opzichte van het Nibud bufferadvies (€)

	Minimale buffer huurders advies Nibud	% huurders dat buffer niet heeft en hoge woonlast heeft ten opzichte van de basisbedragen	% huurders dat buffer niet heeft en hoge woonlast heeft ten opzichte van de normbedragen
alleenstaande	€ 3.100	75%	69%
alleenstaande oudere	€ 3.100	45%	47%
paar zonder kinderen	€ 4.400	71%	70%
ouder paar	€ 4.400	63%	34%
eenoudergezin	€ 3.500	76%	67%
paar met kinderen	€ 4.800	88%	81%

De adviesbuffer van het Nibud is vastgesteld op de minimale situatie:

- inkomen op bijstandsniveau inclusief vakantiegeld en zorgtoeslag;
- geen auto aanwezig in het huishouden;
- aantal kinderen is 1.

We zien dat huishoudens met hoge woonlasten gemiddeld genomen minder vermogen hebben dan huishoudens zonder hoge woonlasten. Het gaat hierbij om het vermogen dat vrij beschikbaar is, zoals spaargeld. In bovenstaande tabel staat aangegeven hoeveel procent van de huishoudens met hoge woonlasten minder vermogen heeft dan de buffer die het Nibud aanbeveelt.

Bij de analyse op de buffers voor huurders is gekeken naar 2 groepen: huurders met hoge woonlasten ten opzichte van de basisbedragen en huurders met hoge woonlasten ten opzichte van de normbedragen. Deze laatste groep is inclusief de huurders met hoge woonlasten ten opzichte van de basisbedragen. Binnen deze groepen is gekeken welk deel van de groep een buffer heeft die lager is dan de minimale adviesbuffer.

Als een huurder de basisbedragen niet kan betalen, is er doorgaans geen ruimte voor het opbouwen van een buffer. We zien dan ook dat een groot deel van deze groep onvoldoende buffer heeft. Als een huurder de normbedragen niet kan betalen, dan is er weliswaar sprake van een kwetsbare situatie, maar er is ruimte voor een minimale buffer. Omdat de groep die de normbedragen niet kan betalen bestaat uit de groep die de basisbedragen niet kan betalen plus de groep die dit wel kan, maar de normbedragen niet haalt, is deze groep groter dan de groep die alleen de basisbedragen niet kan betalen. Het aantal huurders dat de minimale buffer niet haalt neemt niet in dezelfde mate toe als de groep in zijn geheel, waardoor de percentages lager liggen.

"Ik heb geen buffer meer. Die had ik wel. Mijn vader was vorige zomer overleden, dus toen had ik wel een buffer gecreëerd. Maar ja, zoals bijvoorbeeld die energieprijzen die omhoog zijn gegaan waardoor de verwarming een paar honderd euro per jaar omhoog liep, moest ik wel geld uit dat spaarpotje halen."
Alleenstaande vrouw (51), Voorburg

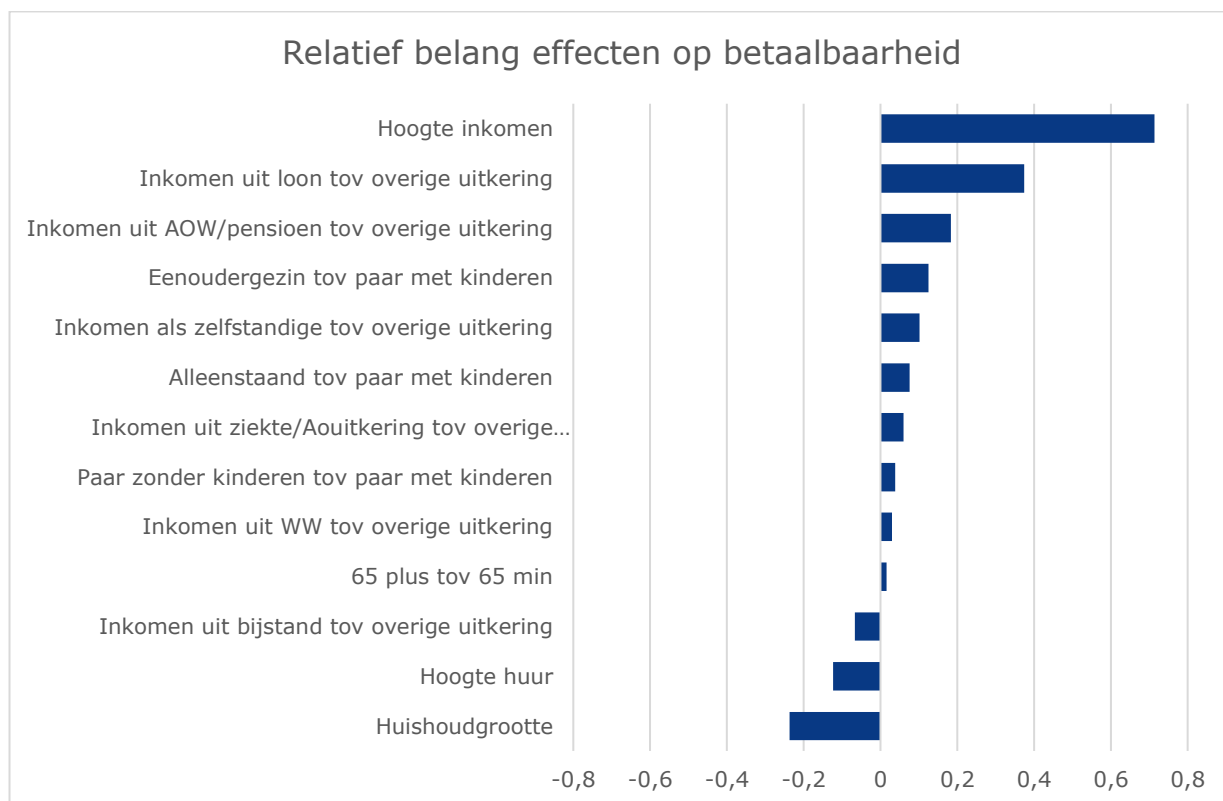
6. Gedragsaspecten

6.1 Wat beïnvloedt de betaalbaarheid?

Veel kenmerken van het huishouden met elkaar samen: hoogte van het inkomen met hoogte van de huur, hoogte van inkomen van huishoudsamenstelling, etc.

Dat zien we ook terug bij de verdeling van huishoudens naar betaalbaarheid: huurders die de basisbedragen niet kunnen betalen zijn vooral alleenstaanden, huishoudens met een laag inkomen, huishoudens met een inkomen uit een uitkering.

Met behulp van een multivariate analyse uit gegevens uit Amsterdam ⁶ kunnen we de relatieve invloed van al deze kenmerken afzonderlijk laten zien. Dat is weergegeven in figuur 2.

Figuur 2: Relatief belang effecten op betaalbaarheid. Bron CBS/Nibud 2018.

Te zien is dat de hoogte van het inkomen het grootste effect heeft op de financiële positie. Relatief grote invloed heeft verder de manier waarop het inkomen verkregen wordt. Een hoge huur en een groot huishouden hebben een negatieve invloed op de betaalbaarheid.

Inkomen uit loondienst of inkomen uit AOW/pensioen hangen positief samen met de betaalbaarheid. Dat heeft dus niet zozeer te maken met de hoogte van het inkomen. Waarschijnlijk komt dit, doordat dat vaste bronnen van inkomsten zijn, en dat mensen hun uitgaven op die hoogte hebben afgestemd.

⁶ De Beta's van een regressie-analyse.

Wanneer het inkomen uit een uitkering komt, is de financiële positie zwakker. Het is aannemelijk dat deze huishoudens eerst een hoger inkomen hadden, met een daarbij passend uitgavenpatroon aan vaste lasten.

Huishoudens met een bijstandsuitkering hebben een zwakkere financiële positie.

Verder zien we een duidelijk effect van de huishoudgrootte. Hoe groter het huishouden, hoe slechter de financiële positie. Dit effect treedt dus op, als we corrigeren voor de inkomensverschillen tussen de huishoudtypen. Alleenstaanden en paren zonder kinderen hebben, bij een gelijk inkomen als paren met kinderen, een betere financiële positie. Het aantal personen in het huishouden heeft dus een negatief effect op de betaalbaarheid. Grotere gezinnen worden op die manier, ook bij een bovenminimaal inkomen, kwetsbaar.

De hoogte van de huur tenslotte, hangt negatief samen met de financiële positie, als we corrigeren voor de andere kenmerken van het huishouden. In orde van grootte is het effect echter zeven keer zo klein als dat van de hoogte van het inkomen.

6.2 Onbetaalbaarheid en dan?

Wanneer er sprake is van onbetaalbaarheid gaan mensen een bepaald gedrag vertonen, zoals besparen, niet betalen, lenen etc. De belangrijkste voorspeller van het bestedingsgedrag van consumenten blijkt het consumentenvertrouwen. Met name hoe men aankijkt tegen de eigen huidige en toekomstige financiële situatie houdt sterk verband met de consumptieve bestedingen (DNB, 2007).

In tijden van laag consumentenvertrouwen gaan mensen meer bezuinigingen op uitgaven. Dat verloopt volgens een redelijk vast patroon. Van Raaij en Eilander (in: van Raaij, 2009) onderscheiden vier opeenvolgende fasen voor het aanpassen van uitgaven:

- Op zoek gaan naar lagere prijzen voor dezelfde producten, bijvoorbeeld via aanbiedingen of goedkopere aanbieders.
- Het kopen van minder producten en diensten. Mensen gaan bijvoorbeeld minder vaak uit eten, kopen minder kleding of zeggen abonnementen op.
- Verminderen op kwaliteit om zo op korte termijn te bezuinigen, zoals op voeding en warmte (douche verwarming).
- Stoppen met uitgaven met een bepaalde maatschappelijke status, zoals bijvoorbeeld het wegdoen van de auto of niet meer op vakantie gaan.

Uit onderzoek van Nibud blijkt dat huishoudens die aangeven beslist niet rond te kunnen komen, minder bezuinigen dan huishoudens die aangeven net niet rond te kunnen komen. Als mogelijke verklaring wordt hiervoor gegeven dat mensen die beslist niet rond kunnen komen, het gevoel hebben dat bezuinigen in hun situatie niet zal helpen en dat het geen nut meer heeft.⁷

"Het voelt toch wel echt een schaamte om naar de voedselbank te moeten of zo. Dan gaan ze ook echt heel erg kijken naar je uitgaven zoals elektriciteitsgebruik voordat je daadwerkelijk naar de voedselbank mag komen. Dit heb ik van anderen gehoord." Alleenstaande man (39)

⁷ Nibud (2013), Nederland bezuinigt

6.3 Financiële stress

Als huishoudens een bepaalde periode moeite hebben met inkomsten en uitgaven in balans te houden, gebeurt er iets met hun cognitieve functies. Dit noemt men financiële stress. Ten eerste laten resultaten zien dat mensen met meer financiële stress bijvoorbeeld minder goed hun aandacht kunnen vasthouden en sneller afgeleid zijn door irrelevante zaken. Kortom, meer financiële stress, minder focus.

Ten tweede, mensen met meer financiële stress zijn minder goed in het in actie komen en het plannen van bepaald gedrag. Kortom, meer financiële stress, minder planning. Daarbij zullen korte-termijnoverwegingen voorgaan ten opzichte van lange-termijnoverwegingen.

Ten derde, mensen met meer financiële stress zijn minder goed in het controleren en monitoren van hun gedrag. Ze reageren eerder impulsief en vergeten allerlei dingen, raken papieren kwijt etc. Kortom, meer financiële stress, minder zelf-controle.

De verminderde werking van deze cognitieve functies kunnen ervoor zorgen dat een al problematische financiële situatie verder verslechtert en schijnbaar simpele verbeteringen niet doorgevoerd worden.

"Ik wil mijn kinderen graag steunen, ook als ze studeren, maar op dit moment kan dat gewoon niet want ik kan zelf amper leven. Mijn dochter van 24 jaar is ook een beetje ziek. Ik zit er elke avond over te piekeren. Ik word behandeld door een psychiater." Alleenstaande man (65), Den Haag

6.4 Overlevingstechnieken

Wanneer het inkomen te weinig is om de noodzakelijke uitgaven te kunnen doen, gaan huishoudens allerlei dingen doen om toch het hoofd boven water te houden. Door de bovengenoemde stress kunnen sommige dingen irrationeel overkomen, terwijl ze op de (ultra-)korte termijn wel degelijk enige lucht bieden. We noemen enkele overlevingstechnieken.

"Zo voordelig mogelijk boodschappen doen, zodat ik zo min mogelijk uitgeef. Ik koop alleen wat ik echt nodig heb. Ik probeer geen geld uit te geven aan kleding en dat soort dingen." Studente (21), Amsterdam

6.4.1 Ontsparen en lenen

Een eerste overlevingstechniek is het opmaken van eventueel aanwezig spaargeld. Dit kan tijdelijk soelaas bieden, maar is uiteraard geen structurele oplossing.

Daarbij hebben huurders over het algemeen veel minder liquide vermogen dan niet-huurders, zeker als ze ook nog laag inkomen hebben.

"Ik vind dit leven wel heftig, dat je die marge van wat leuks doen mist. Ik heb bijvoorbeeld net een lekke band gereden met mijn fiets. Gelukkig heb ik nog een oude fiets, dus daar kan ik vanavond op weg. Ik moet nu wel wachten tot ik toeslagen krijg om dan mijn band te kunnen laten plakken. Je hebt gewoon geen buffertje." Alleenstaande vrouw (51), Voorburg

Een andere mogelijkheid is geld lenen: Uit onderzoek blijkt dat huishoudens dit niet benoemen als oplossingsstrategie maar als optie om de situatie te "verbeteren". Vaak draait dit uit op het ene gat met het andere vullen en tegen steeds slechtere voorwaarden (hogere rente). Bij formele kredietverstrekkers komen deze huishoudens meestal niet meer door de krediettoets, zodat verdere stapeling van schulden voorkomen wordt.

Terwijl de gekozen strategie zelf meestal contraproductief werkt.⁸

"Mijn broer leent wel eens geld aan mij. Ik moet hem nog 1.000 euro betalen. De afgelopen tijd heb ik even niet hoeven lenen, omdat ik toen een kleine erfenis van mijn vader had, dus dat scheelde." Alleenstaande man (39)

6.4.2 Rekeningen niet meer betalen

Een andere overlevingsstrategie is het niet meer betalen van rekeningen. Hiermee wordt dus toch bezuinigd op de vaste lasten. Ook dit kan tijdelijk soelaas bieden, maar kan uiteindelijk leiden tot extra (incasso-)kosten of allerlei invorderingsmaatregelen. Zoals beslagleggingen op inkomen of goederen, afsluiting van energie tot woninguitzetting aan toe.

"De zorgverzekeraar ga ik niet betalen, maar die betaal ik dan de maand erop. De zorgverzekeraar is er wel oké mee als je een maand achter loopt. Ik voorkom wel dat er kosten bijkomen of dat er deurwaarders komen. Zo ver wil ik het niet op laten lopen, maar ik kijk wel of er ruimte is. Dan kan ik het altijd nog inlopen als ik straks vakantiegeld heb." Alleenstaande vrouw (51), Voorburg

6.4.3 Te veel bezuinigen

Een andere overlevingsstrategie is bezuinigen op uitgaven tot een niveau waar dat niet meer verantwoord is. Zo geven huishoudens met een laag inkomen over het algemeen minder aan voeding uit dan wat het Voedingscentrum verantwoord vindt. Ook zijn er signalen dat mensen bezuinigen op benodigde zorg of de extra kosten die een ziekte of handicap met zich meebrengt⁹. Het kan zich ook uiten in bezuinigen op sociale participatie, wat kan leiden tot een sociaal isolement.

"Ik zou graag vaker naar mijn vriendin willen, maar dat kost een tientje om heen en weer te gaan, dus dat is niet echt mogelijk." Alleenstaande man (39)

6.4.4 Afhankelijk worden van anderen

Het gaat hierbij om het ontvangen van giften of hulp in natura. Bijvoorbeeld van familie of kennissen, maar ook van kerken of liefdadigheidsinstellingen. Het gebruik maken van de voedselbank is hier een uiting van.

"Ik koop weinig kleding, en ga weinig naar de kapper. Als ik kleding koop, koop ik dat bij discounters zoals bon prix en Scapino. Ik let dan ook goed op wanneer de kortingsseizoenen zijn. Dan moet ik er misschien nog wel even wat voor lenen bij vrienden, maar dat betaal ik dan later terug als ik wat ruimer in mijn financiën zit." Alleenstaande man (39)

6.4.5 Ophouden een zelfstandig huishouden te zijn

Een drastische overlevingsstrategie is het ophouden een zelfstandig huishouden te zijn. Dit kan betekenen dat mensen weer bij hun ouders gaan wonen, of bij vrienden en familie tijdelijk onderdak zoeken. In het uiterste geval leidt dit tot dakloosheid. Ook het samen

⁸ Panteia (2015) Huishoudens in de rode cijfers

⁹ Ieder(in) (2021)

met anderen een woning delen is een dergelijke strategie. Wellicht is ook de gestegen belangstelling voor tiny-houses een aspect hiervan.

"Acht maanden geleden heb ik een scheiding gehad, omdat het niet meer goed ging met mijn relatie. Ik moest toen uit dat huis, omdat ik wilde dat mijn vrouw en dochter bleven wonen in het huis. Ik heb veel moeite gehad met een huis krijgen. Ik heb toen tijdelijk in de garage van een kennis van mij gewoond. Toen heb ik hulp aangevraagd, en door die hulp heb ik nu een huis gekregen." Alleenstaande man (65), Den Haag

6.4.6 Illegale inkomensverwerving

Ook aan de inkomenskant van het huishoudboekje kunnen overlevingsstrategieën worden ingezet. Dit kan variëren van grijs of zwart werk tot regelrecht criminele activiteiten als wietplantages, roof etc.

Overigens zullen deze illegale inkomsten bij metingen op databestanden van het CBS buiten beschouwing blijven, omdat het CBS deze inkomsten immers niet waarneemt. De feitelijke financiële situatie van sommige huishoudens zou dus beter kunnen zijn dan uit de meting blijkt, maar dat is uiteraard niet een aanvaardbare oplossing.

7. Alternatieven

Betaalrisico's worden nu gemeten ten opzichte van de basisbedragen, waarbij geen rekening wordt gehouden met de drie bovengenoemde voorwaarden. De betaalrisico's worden gemeten aan de hand van databestanden zonder directe toepassing in de praktijk van de sociale huur. Er zijn echter aangrenzende terreinen waarop de betaalbaarheid wel vooraf wordt getoetst, namelijk bij hypotheekverstrekking en door verhuurders in de vrije sector. We laten in dit hoofdstuk zien hoe zij hiermee omgaan.

7.1 Hoe werkt het bij hypotheekverstrekking?

De eerste groep op de woningmarkt is de koopsector. Hypotheekverstrekkers dienen op grond van de Wet Financieel Toezicht de financiële positie van een huishouden te onderzoeken voordat ze overgaan tot het verlenen van krediet. Voor het vaststellen van de financiële positie van het huishouden wordt gekeken naar het inkomen en naar de lopende verplichtingen van dat huishouden.

7.1.1 Inkomsten

De ruimte voor hypotheeklasten in het budget wordt in eerste instantie berekend via financieringslastpercentages ten opzichte van het bestendige bruto inkomen.

Sinds 2000 berekent het Nibud in opdracht van de Stichting Waarborgfonds Eigen Woningen de financieringslastpercentages die horen bij de normen voor een hypothecaire lening met Nationale Hypotheek Garantie (NHG). Voor die tijd maakte de Stichting Waarborgfonds Eigen Woningen (WEW) deze tabellen zelf op basis van cijfers van het Nibud.

Deze financieringslastnormen zijn sinds 2007 onderdeel geworden van de Gedragscode Hypothecaire Financiering, die opgesteld is door het Contactorgaan Hypothecair Financiers. Daardoor worden ze sinds die tijd ook gebruikt voor niet-NHG-hypotheek. Verder gebruikt de Autoriteit Financiële Markten (AFM) de financieringslastnormen als richtlijn bij haar toezichhoudende functie. Voor 2007 hanteerden hypotheekverstrekkers uiteenlopende acceptatiecriteria.

Sinds 2013 is hypotheekverstrekking gereguleerd via de Regeling hypothecair krediet. Dit betreft een lagere regelgeving onder de Wet op het financieel toezicht. Het ministerie van Financiën is hier verantwoordelijk voor.

In de Regeling hypothecair krediet spelen de tabellen van de financieringslastpercentages een belangrijke rol. De inhoud van de tabellen en het gebruik ervan, worden in de Regeling hypothecair krediet toegelicht.

Sinds 2013 adviseert het Nibud het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en het ministerie van Financiën over de tabellen met financieringslastnormen, met consultatie van diverse stakeholders. Vanuit een onafhankelijke positie kan het de belangen voor alle partijen verkennen. Uitgangspunt voor het Nibud blijft de betaalbaarheid voor de (toekomstige) huiseigenaar.

De tabellen worden berekend volgens de methode die in hoofdstuk 2 staat. Uitgangspunt daarbij is dat de normbedragen voor de overige uitgaven betaalbaar zijn, d.w.z. de grens tussen geel en oranje.

7.1.2 Verplichtingen

Individuele verplichtingen zoals lopend consumptief krediet, erfpacht, studieschulden, te betalen alimentatie zijn niet opgenomen in de financieringslastpercentages. Met een aantal specifieke persoonlijke uitgaven houden hypotheekverstrekkers expliciet rekening bij het bepalen van de maximale hypotheek. Dit zijn onder andere:

- uitstaand consumptief krediet;
- studieleningen;
- alimentatieverplichtingen;
- erfpachtcanonbetalingen.

7.2 Maatwerk mogelijk

Soms wordt de kritiek op de methode geuit dat de financieringslastnormen dwingend zijn, en maatwerk daardoor niet mogelijk is. Deze kritiek is echter niet terecht. In een aantal gevallen kan van de inkomensnormen in de Regeling hypothecair krediet worden afgeweken:

- als er sprake is van toekomstige beschikbare inkomsten uit vrij beschikbaar vermogen van de consument, indien die inkomsten redelijkerwijs te verwachten zijn;
- als er sprake is van een te verwachten structurele inkomensstijging binnen een redelijke termijn;
- als het gaat om oversluiten (huiseigenaar blijft in dezelfde woning wonen, en het hypotheekbedrag wordt niet verhoogd).

Daarnaast mag afgeweken worden als:

- a. de motivering van de afwijking wordt vastgelegd, met documenten wordt onderbouwd en berekeningen bevat waaruit blijkt dat de afwijkende situatie getoetst is op de in deze regeling gestelde normen en waarin wordt aangegeven waarom het verstrekken van het hypothecair krediet in de specifieke situatie verantwoord is;
- b. de aanbieder kan aantonen dat hij de juistheid van de gegevens waarop de afwijking is gebaseerd heeft gecontroleerd; en
- c. de aanbieder aantoonbaar heeft beoordeeld dat het aannemelijk is dat de aanleiding voor de afwijking een bestendige situatie is.

Deze laatste is een open formulering en geeft hypotheekverstrekkers de mogelijkheid om elke denkbeeldige situatie op te vangen.

Elk jaar worden de financieringslastpercentages aangepast aan ontwikkelingen in prijsniveau, uitgavenpatronen en fiscale omstandigheden.

7.3 Regels verhuurders in de vrije sector

In een eerder onderzoek hebben we de normeringen voor hypotheekverstrekkers vergeleken met de regels die verhuurders in de vrije sector opgesteld hebben voor het toetsen van het inkomen van nieuwe huurders. Dit zijn geen wettelijke regels, maar intern beleid van verhuurders om er voor te zorgen dat potentiële huurders de gevraagde huur kunnen opbrengen. Voor sociale huur geldt wel een landelijke regeling, namelijk *passend toewijzen*.

Verhuurregels zijn niet uniform

De regelingen van deze verhuurders zijn niet uniform. De huidige verhuurregelingen zijn grofmazig, en hebben het karakter van vuistregels. Vaak gaat men uit van één factor inkomen/huur of één woonquote. Door te werken met één factor bestaat het risico dat deze te ruim is voor lage inkomens en te streng voor hoge inkomens.

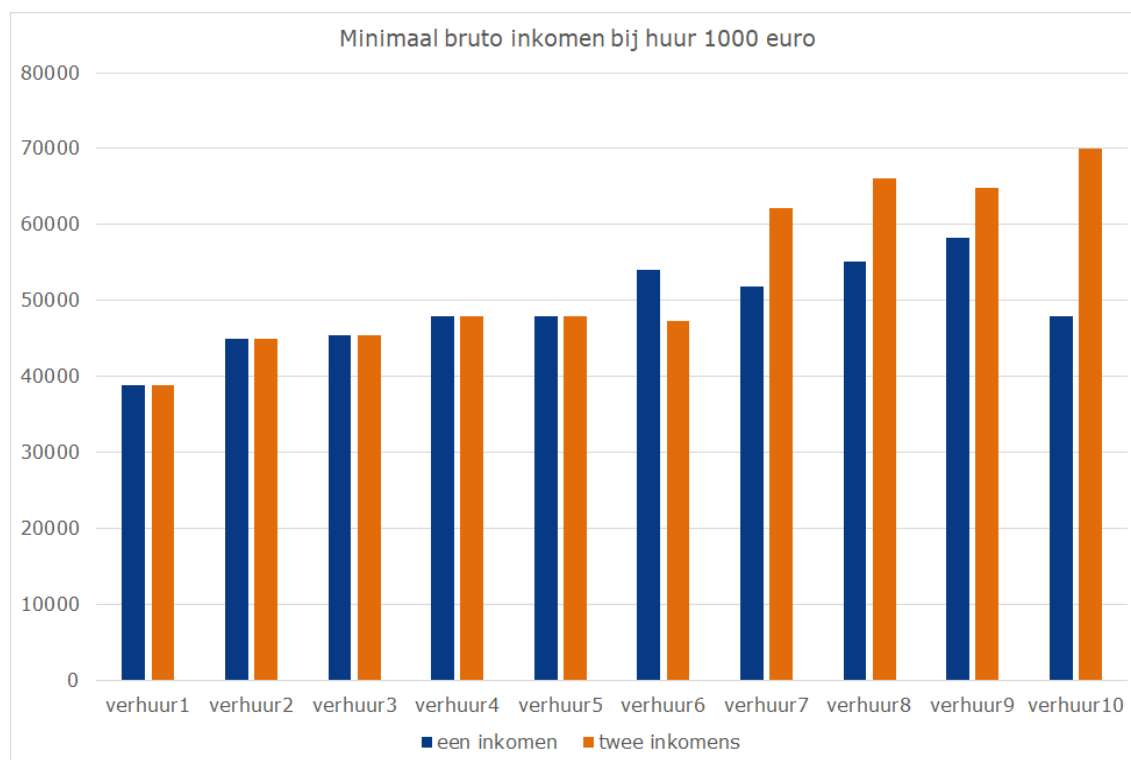
Figuur 3 laat van een tiental verhuurders hun regelingen zien. De factor jaarinkomen t.o.v. de maandhuur bedraagt 40 bij de ruimste verhuurder tot 70 bij de strengste verhuurder. Een dergelijke factor is het spiegelbeeld van de huurquote. Een minimale factor van 40 is gelijk aan een maximale huurquote van 30 procent, terwijl een minimale factor van 70 gelijk is aan een maximale huurquote van ruim 17 procent.

Verhuurregels verhouden zich goed tot hypotheeknormering

Als we enkel het netto maandbedrag voor de hypotheek vergelijken met de hoogte van de huur, dan lijken de hypotheeknormen strenger te zijn dan de verhuurregels. De betaalbare maandbedragen aan huur liggen hoger dan de betaalbare maandbedragen aan netto hypotheek.

Maar als we de noodzakelijke extra lasten voor een woningeigenaar (gemeentelijke en waterschapsheffingen, verzekering en reservering voor onderhoud) meenemen in het maandbedrag voor kopers, dan zien we dat de hypotheeknormering zich goed verhoudt tot de regelingen voor verhuur.

Figuur 3: Figuur: inkomensregelingen van 10 particuliere verhuurder

Bij de meeste inkomens ligt het bedrag voor netto woonlasten van een koopwoning tussen de strenge en de ruime verhuurregels in. Bij verhuurder 6 is bijvoorbeeld een bruto inkomen van 55.000 euro nodig om een huur van 1000 euro te kunnen krijgen. Voor tweeverdieners is 45.000 euro gezamenlijk inkomen nodig voor diezelfde woning. Bij een

inkomen van 55.000 euro en een rente van 1,75 procent is een hypotheek van maximaal 260.000 mogelijk. De netto hypotheeklasten bedragen ongeveer 830 euro. De extra eigenaarslasten per maand worden geschat op ongeveer 0,1 procent van de waarde van de woning. Dat betekent een totale maandelijkse woonlast van 1090 euro.

Hoe hoger het bruto jaarinkomen van het huishouden, hoe ruimer de hypotheeknormering wordt ten opzichte van de verhuurregels. Op een gegeven moment wordt er een punt bereikt waarop er meer kan worden geleend dan gehuurd, ook volgens de meest ruime huurregeling. Dit komt doordat in de hypotheeknormen het budget voor woonlasten ook procentueel toeneemt bij een hoger inkomen. Met andere woorden: hoe hoger het inkomen, hoe groter het deel van het inkomen dat aan hypotheek besteed kan worden. De huurregelingen werken met een vast percentage van het inkomen; de ruimte in het budget stijgt alleen in euro's.

Sommige verhuurders houden geen rekening met het belastingvoordeel dat AOW-gerechtigden hebben. In die gevallen zijn de hypotheekregels ruimer dan de verhuurregels.

Perceptie is vaak anders

Toch bestaat vaak het idee dat iemand wel duur kan huren, maar niet voor dat bedrag een hypotheek kan krijgen. Vanuit de regelingen op papier zien we daar dus weinig aanleiding toe. Hoe kan dit idee dan toch postvatten?

Dit kan een aantal oorzaken hebben:

- De bijkomende eigenaarslasten (lokale lasten, verzekeringen, onderhoudskosten) worden niet meegenomen in de vergelijking.
- De toets voor hypotheek is over het algemeen uitgebreider en kijkt ook naar andere verplichtingen zoals consumptief krediet, studieschulden, etc. Dit leidt tot een lagere maximale hypotheek. Hypotheekverstrekkers hebben de wettelijke verantwoordelijkheid overkreditering tegen te gaan.
- Lang niet elke huurder heeft nu een huur die passend is volgens de verhuurregels. Uit het Nibud-onderzoek blijkt dat tussen de 28 procent en de helft van de huurders in de vrije sector een hogere huur heeft dan zou zijn toegestaan volgens de acceptatieregels van de verhuurders.

Zowel verhuurregels als hypotheeknormering bevatten buffers

De regelingen voor hypotheek en (vrije) huur verschillen qua hoogte niet wezenlijk van elkaar. Beide bevatten buffers; daardoor komen huishoudens niet meteen in de financiële problemen bij een financiële tegenvaller. Een iets (te) hoge huur leidt dan ook niet direct tot grootscheepse financiële problemen.

Bijlage 1 | Toelichting uitgavencijfers

Het Nibud gebruikt diverse bronnen voor de referentiecijfers. Hieronder volgt een korte verantwoording van keuzes en bronnen van de basisbedragen. De uitgavenpakketten worden in overleg met andere organisaties regelmatig aangepast. De prijzen van de pakketten worden elk jaar herijkt en zo nodig aangepast. Voor dit onderzoek zijn de uitgavencijfers uit 2018 gebruikt.

Energie

Dit is 90 procent van de kosten bij gemiddeld verbruik naar huishoudtype met een opslag voor huishoudens vanaf de AOW-gerechtigde leeftijd (gasverbruik). Daarbij hanteert het Nibud de kosten van het gemiddelde verbruik. Voor de meeste huishoudens is het individuele energieverbruik meegenomen. Waar dat niet mogelijk was, is deze schatting gebruikt.

Lokale lasten

Dit zijn de gemeentelijke- en waterschapsheffingen verminderd met de eventuele kwijtschelding.

Telefoon, televisie en internet

Deze bedragen zijn gebaseerd op het bellen met een mobiele telefoon met een sim-only abonnement voor 100 tot 150 belminuten per maand met een databundel tot maximaal 500 MB, een basisabonnement voor internet en een basis digitaal televisie abonnement. We gaan er van uit dat iedereen in het huishouden van 12 jaar en ouder een eigen mobiele telefoon heeft.

Zorgverzekeringen

Dit betreft de nominale premie van de basis- en aanvullende verzekering inclusief een tandartsverzekering. Voor de basisverzekering wordt uitgegaan van een naturaverzekering. Voor huishoudens die voldoen aan de voorwaarden zijn de tarieven voor de collectieve basisverzekering en de aanvullende verzekering (incl. tand) gehanteerd.

Overige verzekeringen

Dit betreft een aansprakelijkheidsverzekering, een inboedelverzekering en voor volwassenen in huishoudens onder de pensioengerechtigde leeftijd een uitvaartverzekering.

Onderwijs

Deze bedragen zijn gebaseerd op onderzoek van SEO, zoals gepubliceerd in de Schoolkostenmonitor. Het betreffen onder andere de vrijwillige schoolbijdrage, leermiddelen en gereedschappen, ICT-benodigdheden en kosten voor extra schoolactiviteiten.

Vervoerskosten

Voor dit onderzoek kijken we naar de situatie van huurders. Huurders hebben over het algemeen een lager inkomen en de vervoerskosten zijn grotendeels afhankelijk van de hoogte van het inkomen. In Amsterdam heeft maximaal 5% van de huishoudens met een inkomen tot 150% van het wettelijk sociaal minimum een auto. Bij dit inkomen hoort een gemiddeld bedrag voor vervoer volgens de Nibud referentiebedragen van ongeveer € 125 voor een alleenstaande.

Omdat het aannemelijk is dat huishoudens zonder auto hogere kosten hebben voor andere vormen van vervoer, is het niet eenvoudig om in te schatten of en in hoeverre de totale vervoerskosten voor huishoudens in Amsterdam afwijken van gemiddeld in Nederland.

In het basisbedrag houden we voor een alleenstaande al rekening met ongeveer € 25 voor een fiets en beperkt gebruik van het openbaar vervoer.

Statistieken over het autobezit in Amsterdam bieden mogelijk aanknopingspunten. Hieruit blijkt 57% van de huishoudens in Amsterdam geen auto heeft en 35% heeft één auto.¹⁰ Landelijk had 29% van de huishoudens in Nederland in 2015 geen auto, 48% één auto en 19% twee auto's.¹¹ Ook in andere sterk verstedelijkte gebieden hebben huishoudens minder vaak een auto dan in minder verstedelijkte gebieden. Landelijk had in 2015 52,6% van de huishoudens in Nederland in zeer sterk stedelijke gebieden minstens één auto, tegenover 84,4% in niet stedelijke gebieden.

We zouden het gemiddelde vervoersbedrag als volgt bij kunnen stellen om te compenseren voor het lagere autobezit:

Vervoerkosten * (% zeer sterk stedelijk / % totaal)

Bij een inkomen van 1750 euro per maand komt dat voor een alleenstaande neer op:

$$125 * 52,6 / 71,3 = 92$$

Van die 92 euro kunnen dan de kosten voor het reizen met het openbaar vervoer gedaan worden. Het goedkoopste abonnement van het GVB kost 50 euro per maand. Hiermee kun je onbeperkt reizen binnen één zone. Daarnaast is er dan nog ruimte voor hogere kosten voor de fiets, incidenteel reizen buiten die ene zone en buiten de stad.

Kleding en schoenen

Deze bedragen zijn gebaseerd op het Nibud-basispakket voor kleding. Het gaat hierbij net als bij alle andere uitgavenposten om een goedkoop pakket met nieuwe artikelen.

Inventaris en onderhoud

Bedragen zijn gebaseerd op het Nibud-basispakket voor inventaris en onderhoud.

Niet-vergoede ziektekosten

In het basispakket zitten kosten die elk huishouden heeft. De kosten betreffen de huisapotheek met pleisters, aspirines e.d. plus het bedrag dat een huishouden maximaal kwijt kan zijn aan het eigen risico van de zorgverzekering.

Voeding

De bedragen zijn gebaseerd op de aanbevolen hoeveelheden voor een gezonde voeding van het Voedingscentrum en de prijzen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Was- en schoonmaakmiddelen

Dit is een bedrag per huishouden en een bedrag per persoon op basis van Nibud-onderzoek.

¹⁰ Statistiek autobezit 2018 [precieze bron?]

¹¹ CBS, 2015: ...

Persoonlijke verzorging

Er is uitgegaan van een bedrag per persoon op basis van Nibud-onderzoek.

Diversen

Dit is een bedrag per huishouden en een bedrag per persoon voor diverse uitgaven.

Pakket voor sociale participatie

Als voorbeeld heeft het Nibud in samenwerking met het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) een pakket aan uitgaven voor sociale participatie opgesteld. De uitgavenposten waar rekening mee is gehouden staan hieronder weergegeven evenals de richtbedragen voor deze uitgavenposten. Het gaat hierbij om een voorbeeld van een invulling van activiteiten. Bij vakanties/uitgaan kan ook gedacht worden aan andere activiteiten zoals het bezoeken van een museum of zwembad.

Uitgaven aan sociale participatie, bedrag per maand

	€
Contributies en abonnementen	
per kind 4 tot 12 jaar	12,00
per persoon vanaf 12 jaar	18,00
per huishouden	2,50
Bezoek ontvangen	
per persoon	9,00
per huishouden	12,00
Op bezoek gaan	
per persoon	6,00
Vakantie/uitgaan	
per persoon	18,00
per huishouden	25,00
Vervoer	
per kind 4 tot 12 jaar	2,50
per persoon vanaf 12 jaar	8,00

Bron: Hoff et al, SCP/Nibud, 2009, berekeningen Nibud, 2021